

Kaczorowski, Włodzimierz

Matthäus Gottfried Purmann (1649-1711) : przyczynek do historii chirurgii

Medycyna Nowożytna 5/2, 101-107

1998

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Matthäus Gottfried Purmann

(1649–1711)

Przyczynek do historii chirurgii

Matthäus Gottfried Purmann był chirurgiem armii brandenburskiej, który swe miejsce w historii medycyny ugruntował nie tyle przez wprowadzanie nowych metod operacyjnych, ile przede wszystkim dzięki doskonaleniu i opisywaniu stosowanych już w chirurgii technik. Wykonywał z powodzeniem trudne zabiegi, jak cesarskie cięcia, trepanacje, tracheotomie, resekcje tętniaków¹. W swojej praktyce kładł nacisk na dokładną

Ryc. 1. Wizerunek Matthäusa Gottfrieda Purmanna w wieku 42 lat. Miedzioryt Samuela Blesendorfa (1633–1706), rytownika i malarza z Berlina. Reprodukcja za M. Sachs, *Matthäus Gottfried Purmann...*

¹ M. Sachs, *Matthäus Gottfried Purmann (1649–1711). Ein schlesischer Chirurg auf dem Weg von der mittelalterlichen Volksmedizin zur neuzeitlichen Chirurgie*, „Würzburger medizinhistorischen Mitteilungen” 1996, T. 12, s. 37.

znajomość anatomii, do minimum starał się eliminować ewentualne powikłania pooperacyjne². Od Purmanna rozpoczął się w Niemczech rozwój chirurgii, dalszy postęp niemiecka chirurgia zawdzięcza lekarzowi i anatomowi Lorenzowi Heosterowi (1683–1758). Jego podręcznik był tłumaczony prawie na wszystkie języki europejskie i stanowił przez długie lata główne dzieło, będące bazą nauczania tej dyscypliny lekarskiej³. Purmann publikował swoje obserwacje i doświadczenia na łamach pism medycznych i w podręcznikach chirurgii. Osiągały one kilka nakładów i były drukowane jeszcze po jego śmierci, potem wyparły je podręczniki Lorenza Heistera⁴. Obecnie prace Purmanna należą do rzadkości, gdyż ich nakłady były niewielkie. Znajdują się jedynie w nielicznych bibliotekach. Theodor Billroth (1829–1894), który rozwinął szczególnie dział chirurgii przewodu pokarmowego, uskarżał się na brak dostępu do książek Purmanna⁵.

Purmann przeprowadził transfuzję krwi jagnięcia człowiekowi. Pierwsze bezpośrednie przetoczenie krwi jagnięcia człowiekowi wykonywał w 1667 r. Jean Denis, późniejszy nadworny chirurg Ludwika XIV; udało mu się dokonać jeszcze kilka prób tego typu. Zabiegi takie, zastosowane w najróżniejszych schorzeniach przez licznych naśladowców Denisa pociągnęły za sobą szereg przypadków śmiertelnych, aż parlament francuski musiał zabronić przetaczania krwi pod karą chłosty. Dalsze, sporadyczne zresztą próby transfuzji napotykały w całej Europie na drwiny, zarzuty i oskarżenia ze strony duchowieństwa i doktorów medycyny⁶. Purmann twierdził wprawdzie, że ta „chirurgia transfusoria” nie znajdzie prawa obywatelstwa w medycynie wojskowej, ale przeprowadził jakoby z powodzeniem przetaczanie krwi jagnięcia choremu, u którego dokonał uprzednio upustu krwi⁷.

Matthäus Gottfried Purmann urodził się prawdopodobnie 28 marca 1649 r. w Lubinie w księstwie legnicko-brzeskim, w rodzinie Michaela, ówczesnego pisarza miejskiego, późniejszego książęcego sędziego nadwornego (1662–1667) i burmistrza w Lu-

² A.S. Lyons, R.J. Petrucelli, *Ilustrowana historia medycyny*. Przekład z j. angielskiego M. Stopa. Oprac. naukowe wyd. polskiego M. Łyskanowski, Warszawa 1996, s. 456.

³ M. Sachs, *op. cit.*, s. 37.

⁴ *Ibidem*, s. 39.

⁵ T. Billroth, *Historische Studien über die Beurtheilung und Behandlung der Schusswunden vom funfzehnten Jahrhundert bis auf die neueste Zeit*, Berlin 1859, s. 6.

⁶ B. Seyda, *Dzieje medycyny w zarysie*, Warszawa 1973, s. 299.

⁷ M. Sachs, *op. cit.*, s. 52.

Reprodukcja za M. Sachs, *Matthäus Gottfried Purmann...*)

binie⁸. Dziadek Matthäusa, Georg Purmann, był burmistrzem w Środzie Śląskiej koło Wrocławia. Ojciec przyszłego chirurga studiował na Uniwersytecie w Wittenbergii. W przeciwieństwie do ojca, Matthäus nie podjął studiów uniwersyteckich, posiadał jednak głęboką wiedzę ogólną, znał między innymi dobrze język łaciński, co pomagało mu w studiowaniu literatury medycznej⁹. W 1664 r. został uczniem doświadczonego chirurga Paula Rempelta w Głogowie, a w 1667 r. czeladnikiem u chirurga i alchemika Balthasara Kauffmanna we Frankfurcie nad Menem, wraz z którym przeniósł się do Kostrzyna, gdzie Kauffmanna mianowano felczerem garnizonowym¹⁰. W 1670 r. Purmann wstąpił do armii brandenburskiej jako felczer kompanijnij (Regiment hrabiego

⁸ A.W.E.T. Henschel, *Jatrologie Silesiae specimen primum exhibens brevissimam medicorum Silesiae recentiorum eorumque celebriorum adiectus est prodromus*, Vratislaviae 1847 (Appendix. Catalogus medicorum Silesiorum recentiorum eorumque prodromus. Sec. XVII-XVIII), s. 48.

⁹ H. Frölich, *Matthäus Gottfried Purmann* (w:) *Allgemeine Deutsche Biographie* 1888, T. 26, s. 354.

¹⁰ M. Sachs, *op. cit.*, s. 53-54.

Christopha Dohna). Z armią brandenburską brał udział w licznych bitwach w czasie wojny holenderskiej (1672–1679) przeciwko francuskim jednostkom w Westfalii i Alzacji oraz przeciwko szwedzkim formacjom na Pomorzu¹¹. W czasie tej wojny, w 1675 r. został felczerem regimentowym. Skrupulatnie spisywał swoje doświadczenia dotyczące ran postrzałowych, które zawarł w pracy pt. *Der rechte und wahrhaftige Feldscherer* (Halberstadt 1680). O przydatności i praktycznych aspektach publikacji świadczą cztery jej tłumaczenia na języki obce. W 1687 r. praca ta ukazała się jako przedruk w Minden, u Johanna Heudorna pod tytułem *Der vollkommene und wohlerfahrene Wundarzt*, przełożona rzekomo z języka holenderskiego na niemiecki, bez podania autora¹².

W wyniku podjętych starań Purmann uzyskał w 1697 r. zwolnienie ze służby wojskowej, a następnie osiadł w Halberstadt, gdzie 8 stycznia 1697 r. zawarł związek małżeński z Dorotheą Meier¹³. W Halberstadt rozpoczął praktykę jako balwierz i chirurg, zyskując autorytet wśród mieszkańców tego małego miasta. W czasie wyniszczającej epidemii dżumy w Halberstadt w lipcu 1681 r., która pochłonęła przeszło 2000 ofiar spośród mieszkańców, Purmann został przez brandenburski rząd mianowany głównym chirurgiem do spraw dżumy. Funkcję tę pełnił do następnego roku¹⁴. Zdobyte doświadczenie wykorzystał przy opracowywaniu dwóch prac: *Pestabweisung* (Halberstadt 1682) oraz *Der aufrichtige und erfahrene Pest-Barbierer* (Halberstadt 1683). Dopiero po wypełnieniu obowiązków chirurga do spraw dżumy, wydał wcześniej rozpoczętą pracę pt. *Chirurgischer Lorebeer-Krantz oder Wund-Artzney in drei Theil und 86. Capittel abgetheilet* (Halberstadt 1684). Purmann musiał już wtedy utrzymywać bliskie kontakty z Wrocławiem, gdyż pracę tę dedykował Radzie Miejskiej Wrocławia¹⁵. Wiosną 1685 r. Purmann kupił we Wrocławiu pracownię po zmarłym Raphaelu Nürnbergerze i przeprowadził się z żoną i dziećmi z zadżumionego i wyludnionego Halberstadt do Wrocławia. Rada Miejska Wrocławia doceniając jego umiejętności i doświadczenie mianowała go w 1686 r. chirurgiem garnizonowym. Po śmierci Samuela Raspera (6 IV 1690 r.), pierwszego

¹¹ Z. Wójcik, *Historia powszechna. Wiek XVI-XVII*, Warszawa 1996, s. 505–518. Przebieg działalności wojskowej Purmanna przedstawił dokładnie M. Sachs (op. cit., s. 59).

¹² J. Graetzer, *Lebensbilder hervorragender schlesischer Aerzte aus den letzten vier Jahrhunderten*, Breslau 1889, s. 62.

¹³ M. Sachs, op. cit., s. 59.

¹⁴ J. Graetzer, op. cit., s. 63.

¹⁵ M. Sachs, op. cit., s. 54.

chirurga, balwierza i lekarza miejskiego, Purmann został w maju mianowany przez Radę Miejską Wrocławia na stanowisko lekarza miejskiego¹⁶. Było to znaczące wyróżnienie dla chirurga, który przybył do Wrocławia, miasta liczącego wówczas 28 000 mieszkańców, mającego 9 chirurgów, 5 lekarzy, licznych dentystów, balwierzy, wędrownych uzdrowicieli usuwających przepukliny, zączy i kamienie. Jako lekarz miejski był odpowiedzialny również za opiekę nad chorymi, przebywającymi w istniejącym od 1526 r. Szpitalu Wszystkich Świętych¹⁷.

W ocenie Jonasa Graetzer Purmann, pracujący przez 26 lat we wrocławskiej służbie medycznej, odnosił również sukcesy na polu pisarskim. Odznaczał się dobrą znajomością literatury medycznej, był wziętym praktykiem, równocześnie człowiekiem o szerokich zainteresowaniach humanistycznych¹⁸. W 1687 r. opublikował pracę pt. *Fünf und zwanzig Sonder – und Wunderbare Schusswunden Curen* (Breslau 1687), którą w 1693 r. rozszerzył do 50 specjalnych kuracji ran postrzałowych, wydając ponownie drukiem. Praca doczekała się wznowienia w 1721 r.¹⁹. W 1690 r. ukazało się kolejne wydanie pracy *Der aufrichtige und erfahrene Pest-Barbierer*, poprawione i poszerzone²⁰. Szeroki oddźwięk tej publikacji sprawił, że w 1721 r. ukazało się jej szóste wydanie²¹. W 1692 r. ukazały się kolejne prace Purmanna: *Chirurgischer Lorbeer-Krantz oder Wund-Artzney in drei Theil und 127 Capittel abgetheilet* (Frankfurt 1692), *Ausführlicher Unterricht und anweisung wie die Salivation-Kur Nach allen Umständen und Vortheilen aufs beste und sicherste vorzunehmen* (Liegnitz 1692). Drugi nakład tego dzieła ukazał się w 1728 r. Bogate doświadczenie, jakie zdobył Purmann w dużym wrocławskim szpitalu spowodowało, że wydał jeszcze jedną wartościową pracę z zakresu chirurgii zatytułowaną *Chirurgia curiosa* (Liegnitz 1694). Rok przed jego śmiercią ukazała się ostatnia praca zatytułowana *Curiosen chirurgischer Observationes* (Liegnitz 1710). We wszystkich publikacjach Purmanna przebija się jego wiedza i doświadczenie chirurga²².

¹⁶ W. Eckart, *Geschichte der Medizin*, Berlin-Heidelberg 1990, s. 141.

¹⁷ G.B. Preuss, *Physici Vratislavienses. Memoria Jaenisiانا quam Miscellaneis Medico-Literariis renovatum Academiae Caesareae Leopoldino-Carolinae Naturae Curiosorum Collegio Vratislaviensi (w:) Academiae Caesarea Leopoldinae Carolinae Naturae Curiosorum, Ephemerides sive observationum Medico-Physicarum a Celeberrimis Viris, tum Medicis aliis eruditiss in Germania cum extra eam communicatorum, Norimbergae 1715*, s. 16–22.

¹⁸ J. Graetzer, *op. cit.*, s. 63.

¹⁹ Dorobek pisarski Purmanna przedstawił i ocenił M. Sachs (*op. cit.*, s. 41–57).

²⁰ J. Graetzer, *op. cit.*, s. 62.

²¹ M. Sachs, *op. cit.*, s. 63.

²² J. Graetzer, *op. cit.*, s. 64.

Matthäus Gottfried Purmann zmarł 27 maja 1711 r. w wieku 63 lat we Wrocławiu. Pozostawił dwie córki i syna Gottfrieda. Syn Purmanna studiował medycynę²³. Matthäus Gottfried Purmann osiągnął dobre wyniki w chirurgii wojennej, mimo że przeprowadzane przez niego próby przetaczania krwi zwierzęcej ludziom zakończyły się niepowodzeniem. Próbował przetaczać krew zwierzęcą wykrwawionym żołnierzom, ale próby te ostatecznie przekonały go, że słuszność miał lekarz niemiecki Michael Ettmüller (1644–1683), który ustalił w 1682 r., że „każda transfuzja krwi jest niebezpieczna dla życia z powodu specyficznych różnic krwi zwierzęcej i ludzkiej”²⁴.

²³ M. Sachs (*op. cit.*, s. 55) podał, że syn Purmanna, Gottfried otrzymał promocję w 1711 r.

²⁴ B. Seyda, *op. cit.*, s. 299.

Matthäus Gottfried Purmann (1649–1711). Contribution to the History of Surgery

Summary

Matthäus Gottfried Purmann (1649*), born in Lublin, living 26 years in Wrocław contributed considerably to the development of the German surgery. Purmann was a surgeon who established his position in history of medicine not thanks to introducing of new surgical methods but mainly thanks to improving and describing of the surgical techniques used. He successfully performed complicated surgical operations i.e. Caesarean section, trepanation, tracheotomy, aneurysm resection. He was the author of several studies in the field of surgery. Since the editions of his works were limited they are a rarity now.

Matthäus Gottfried Purmann achieved goods results in the field of war surgery. His attempts to give people transfusion of animal blood turned out to be unfortunate. In war surgery he tried to give bleeding soldiers transfusion of animal blood; all unsuccessful tries finally convinced him that Michael Etmüller (1644–1683), a German physician was right when he proved in 1682 that blood transfusion is dangerous to life because of special differences between animal and human blood.

Włodzimierz Kaczorowski

Mathäus Gottfried Purmann (1649–1711). Ein Beitrag zur Geschichte der Chirurgie

Zusammenfassung

Mathäus Gottfried Purmann (1649–1711), in Lublin geboren und 26 Jahre in Breslau tätig, trug in hohem Maße zur Entwicklung der deutschen Chirurgie bei. Purmann war ein Chirurg, der seinen Platz in der Geschichte der Medizin nicht durch die Einführung neuer Operationsmethoden einnimmt, sondern vor allem dank der Verbesserung und Beschreibung angewandeter Operationstechniken. Er führte erfolgreich schwierige Eingriffe, wie Kaiserschnitt, Trepanation, Tracheotomie und Aneurysmenresection durch. Er war Autor verschiedener Arbeiten zur Chirurgie. Heute sind seine Arbeiten eine Seltenheit, da ihre Auflagen nicht hoch waren.

Matthäus Gottfried Purmann erzielte bedeutende Erfolge in der Kriegschirurgie. Die von ihm durchgeführten Versuche, Menschen tierisches Blut zu übertragen, endeten jedoch erfolglos. Im Rahmen der Kriegschirurgie versuchte er, Soldaten, die unter hohen Blutverlusten litten, Tierblut zu übertragen, aber die fehlgeschlagenen Versuche überzeugten ihn schließlich, daß der deutsche Arzt Michael Etmüller (1644–1683) recht hatte, der im Jahre 1682 feststellte, daß eine Bluttransfusion aufgrund der spezifischen Blutunterschiede zwischen Tieren und Menschen lebensgefährlich sei.